

Baán Tibor

TABUKON INNEN ÉS TÚL

Szepes Erika
a mocskos mesterség
– gondolatok a paradigmaváltásról –

Molière *Képzelt betegének* orvosai konzultálnak úgy a beteg feje felett, ahogy a mai irodalom tudós berkeiben szokás kommunikálni az irodalom állapotáról, amely bizonyára súlyosnak tekinthető, „hiszen a vers aposztrófikus konfigurációja nem pusztán a lírai én szólamának tekinthető, hanem inkább a szöveg hívásának, amelynek a lírai én az instanciája vagy inkább az ágense lehet.” (Lőrincz Csongor). Ez a hermeneutikai szakzsargon nyilván a bennfentesség auráját hivatott kifejezni, vagyis tudományépítés zajlik itt, amit csak és kizárólag a bennfentesek érthetnek meg. Ebben a helyzetben a tudomány bunkósbotjával kellőképpen megfélemlített alany úgy érzi, hogy az irodalomtörténész talán nem is azt a verset olvasta, mint ő, a jámbor olvasó, hanem valami egészen mást. Míg az olvasó érzelmeket él át, addig a tudós elemzők szentvtelen szikéikkel precíz vágásokat ejtenek a szövegtesten, amelyből kibuggyan a vér, de csak grammatikai értelemben. A nagy tudományos boncolgatás közben ki törődik azzal az aprósággal, hogy meghal közben a vers? Vajon ki az a tudós irodalmár, aki az irodalom paradigmaváltásának belső ismerőjeként, úgy is, mint a klasszikus irodalmak szakértője, egyetemi tanár, a *Világirodalmi lexikon* ókori fejezeteinek felelős szerkesztője, Szerdahelyi Istvánnal a *verstan* elkötelezett kutatója, s itt csak hivatkozom közös munkájukra az immár alapművé lett *Verstan*-ra (Gondolat, 1981), és folytatom a sort Szepes Erika olyan műveivel, mint a *Magyar költő–magyar vers*, amely a mai magyar költészet verstan kisenciklopédiája, hogy egyebekre, így a szemhatár nyitogató *Olvassuk együtt* című könyvsorozat irodalom-történeti jelentőségű köteteire (*Verselemzések!*, *A vers mint alma*, *Szerep*

Olvassuk együtt! VI.

és személyesség, *A költő és a mítosz*) épp csak utaljak. Ám ennyiből is kitűnik, hogy Szepes Erika hatalmas feladatot vállalt magára, mikor nem mond le az olvasóról. Hidat ver a tudományosság olimposzi felhőibe burkolt irodalomtudat és az olvasó között. Lényegében ezt a feladatot folytatja jelen könyvében is, mikor a posztmodern kor félelmetesnek tetsző tabuihoz közeledik, mégpedig az elvárt hódolat kötelező gesztusa nélkül. A „mocskos mesterség” című könyv, mely Orbán Ottó megállapítására utal, nevezetesen arra, hogy „Eszttétikák jönnek és mennek, a mocskos mesterség marad”, fontos irányfényt gyűjt, abban a szellemi térben, ahol az irodalmi kánonképzés folyamata zajlik.

Szepes Erika, amikor korunk posztmodern darázs-fészékéhez nyúl, bizonyos veszélyeket vállal magára, hiszen, ne ringassuk illúzióba magunkat, a tét ma is a kultúra ellenőrzése. Arról az unásig ismert közhelyről van ugyanis szó, amit Tandori Dezső egyik egysorosában így fogalmazott meg: „Tévedhetetlenek velünk”. De valóban tévedhetetlenek-e? Szepes Erika a kötetben megidézett alkotók (Weöres Sándor, Szilágyi Domokos, Kovács András Ferenc, Orbán Ottó, Marsall László, Körmendi Lajos, Turczi István, Utassy József, Petri György) műveit vizsgálva élő cáfolatát nyújtja annak a mai napig virulens, de Nyugaton már lecsengett doktrínának, amit Margócsy István megfogalmazásában úgy hangzik,

hogya a „...költészet mint elmélet és gyakorlat az utóbbi negyed század alatt radikálisan leszámolt azzal a politikai és poétikai elvárással, mely a költőben a képviselési elv nevében működő társadalmi szószólót is látta...” Az idézett vélemény s a mögötte álló teória – mutat rá Szepes Erika, miközben kitér Kulcsár Szabó Ernő Nietzsche értelmezésére – nemcsak egyoldalúsága miatt veszélyes. Azért is, mert a kizárólagosság rangjára emel egy, a maga nemében izgalmas, de számos kérdést fölvető állásfoglalást. A paradigmaváltás elméletialapjainaktovábbvizsgálatahelyett, amelyre itt és most nem térek ki, a lényeg összefoglalható annyiban, s itt Szepes Erikát idézem, hogy „a dekonstruktivista – hermeneutikus – posztmodern (az önmeghatározásokat sokáig sorolhatnánk) két fő támadási pontját láttuk eddig: a képviselési elvet és a személyességet óhajtanák kiűzni a Parnasszusról.” A költészet azonban jóval gazdagabb az elméleti elvárásoknál. Korunk tudományos paradoxonja, hogy az irodalom talaján tenyésző elméleti megállapítások, megunva pszeudo jelentőségüket, irodalomirányító hatalommá erősödtek. Nemcsak Orbán Ottó, hanem Petri György is kritikusan viszonyul a *receptióesztétika* elvárásaihoz. Érdemes ezzel kapcsolatban a kötetben is idézett Petri verset (*A minimum művészetétől a művészet minimumáig – A posztmodernről*) idézni, amely az egyszerű olvasó számára is érthetően fogalmazza meg a művészet leépülésének és eljelentéktelenedésének folyamatát. Íme:

„Valaha történeteket írtunk
 aztán a nemrég múltban szövegeket
 de ezek sem bizonyultak elég tisztáknak
 túlságosan emlékeztettek a valóságra
 (elnézést az obszcén kijelentésért),
 redukálódunk hát a mondatokra,
 de ez se megoldás: értelmük van
 Elszigetelt szavak? Ez sem jó.
 Lehetséges kontextusokat implikálnak.
 Főcsapásirány? betűk, végül az
 üres papír.
 Amivel kitörölhetjük a seggünk.”

A vaskos kijelentés fokról-fokra mutatja, hogy miképpen vált szalonképtelenné a történet, aztán a szöveg, végső soron maga valóság, s nem utolsósorban az erre reagáló ember. Vagyis a

költői én, a lírai szubjektum is kérdéssé vált. „Így érte támadás – reagál Szepes Erika a helyzetre – a *jelentés* és a *mű* után a *szereplőt* is. Az egyszerű olvasó számára mindez, amit Szepes Erika tudományos alaposággal okadatul, felér egy neutronbomba robbanásával, mely valósággal kiszívja a levegőt az élő, lélegző irodalmi művekből. A végeredmény, mutat rá több helyen is a szerző, az elszemélytelenedés és a szerepjáték, mint az én kikerülésének (destabilizálásnak) igazolása. De valóban igaz-e mindez példának okért Weöres Sándorra, és másokra, akiket a posztmodern esztétika megpróbál beemelni a maga kánonjába? A szerző, miközben ritka alaposággal elemzi Weöres Sándor korszakait, rámutat arra, s ez csattanós cáfolata az öncélú „próteusziság” fölvetésének, hogy „az alakváltozatok, a bölcselet – a világkép, a személyiség – fölmutatásának módjai, a személyiség mind teljesebb artikulációja kedvéért születtek.” A posztmodern észjárás más szerzők és más művek esetében is az értékvesztés, a relativizálás irányába tolja el a műveket, ahol a „lehetséges olvasatok száma végtelen”. A kijelentés, mint az objektív jelentés kétségbevonása, egyáltalán az objektívhez közeli jelentésmező lehetőségének megkérdőjelezése az irodalom és a művészet önfelszámoló folyamatát jelenti, ha ugyan hiszünk az értékrelativizáló, a tagadás irányában elkötelezett megfogalmazásoknak.

Szepes Erika küzdelme a józan észért nemcsak a szélsőséges véleményeket idézi, hanem azokat is, melyek képesek némi kompromisszumra is, különös tekintettel az olyan vélekedésekre, amelyek szisztematikusan átrajzolják bizonyos szerzők szellemi profilját. Például Szilágyi Domokosét, Orbán Ottóét és folytatható a sor Kovács András Ferencsel. Szepes Erika célja minden esetben, hogy bizonyító erejű tényanyaggal illusztrálja a különböző vélekedéseket, különös tekintettel arra, hogy az értéktagadás (finomabban „az értékrendek alapjainak, logikájának állandó megkérdőjelezése”) nem kívánt irányokba vezet. Egész pontosan egy eszméitől megfosztott, dehumanizálódó történelmi térbe, „amelynek szereplői én- és öntudatlan lényekként nem hisznek abban, hogy rabságukból létezik szabadulás. Egy olyan érték tehát, amely nem relativizálható.”

A posztmodern szemlélet, mint a tömegember átalakításának elmélete, érdemes ebbe az

irányba is széttekinteni, nem egyszerűsíthető a művészet témakörére. Létmódot jelent ugyanis, ahol „a posztmodern átlagembernek nincsenek életstratégiái, csak túlélési taktikái”. A posztmodern tehát a globalista világ lenyomata. A posztmodern korban az „irodalom igazsága csak illúzió...” (Bókay). Világos beszéd ez. Szepes Erika tanulmányaiban az emberi genom szabadsághitére, emberi elkötelezettségeire mond igent. Arra a személyiségre tehát, aki Orbán Ottó szavaival „az egyes szám első személy a versben, nem a nyelvten egyes szám első személye, hanem a közvetlen és halálos kockázaté.” A posztmodern nézőpontja ugyan kikezdzhetetlenül erősnek mutatkozik, ám közel se biztos, hogy nem söpri ki a világból egy váratlan szélroham, amikor az *emberi erény*, a *cselekvőképesség*, a *hit*, az *elszántság* ismét felértékelődik. A posztmodern szemlélet ugyanis, ahogyan ezt egyre többen látják, alapvetően egy jól körülhatárolható világnézet szolgálatában áll, amely az ember történelemformáló szerepét kívánja megkérdőjelezni. Érdekes logikai mutatvány ezek után, mutat rá Szepes Erika, hogy miképp

illeszthetők a kánonba azok a szerzők, akik a vázolt világnézetet nem osztják. Weöres Sándortól Marsall Lászlóig sokféle módszerrel él a szofisztikus hajlamú kritikai irodalom, hogy elődöket kreáljon a posztmodern irodalmi eszméknek. De talán ennél is fontosabb, hogy Szepes Erika, mikor a posztmodern irodalomkritika egyik-másik megállapítását cáfolja, példának okáért Utassy József műveit vizsgálva, a tagadás ellenében az értéktételezésre helyezi a hangsúlyt. Pontosan tudja ugyanis, hogy a költészet organikus folytonosság, amelyben a jelen elképzélései nem igazabbak és nem is magasabbrendűek pusztán attól, hogy a ma helyzetéből vizsgálódik a kritika, hogy a *hic et nunc* hatalmi pozícióból emel és ejt le műveket. A könyv tehát, s talán ez lehet a végszó, fontos figyelmeztetés az olvasónak. Rajta áll és bukik ugyanis, sokkal inkább rajta, mint az önmagát istenítő tudomány fecsegésén az irodalom jövője.

Hungarovox Kiadó, 2012